

Europos skaitmeninė biblioteka: vizija ir įgyvendinimo perspektyvos

Zinaida MANŽUCH

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius, el. p. zinaida.manzuch@mb.vu.lt

Europos skaitmeninė biblioteka yra viena reikšmingiausių šiuolaikinių iniciatyvų kultūros paveldo srityje. Straipsnyje iniciatyva yra nagrinėjama strateginiu ir praktinio įgyvendinimo aspektais, ypatingą dėmesį skiriant nacionalinėms bibliotekoms, kurios šiuo metu aktyviausiai prisideda prie Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimo. Kitiškai vertinamas nacionalinių bibliotekų indėlis į Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimą bei jų potencialas prisidėti prie šios iniciatyvos plėtros.

Reikšminiai žodžiai: Europos skaitmeninė biblioteka; kultūros paveldo prieinamumas; skaitmeninimas; kultūros paveldas.

Įvadas

Europos skaitmeninė biblioteka yra plataus masto Europos Komisijos iniciatyva, kurioje politiniai bendros Europos informacijos bei kultūros erdvės kūrimo siekiai yra derinami su praktinėmis pastangomis užtikrinti plačią kultūros paveldo išteklių prieigą skaitmeninėje terpėje. Informacijos ir komunikacijos technologijos pateikia nemažai galimybių, kurios leistų žymiai padidinti archyvų, bibliotekų ir muziejų rinkinių matomumą Europos mastu. Kultūros paveldo vieša prieiga skaitmeninėje terpėje turėtų teigiamos įtakos mokslinei veiklai, švietimui, padėtų užtikrinti Europos tautų integracijos bei kultūrų įvairovę. Tačiau kultūros paveldo skaitmeninė prieiga yra daugiaspektė problema, apimanti tiek politinių – vizijos, jos įgyvendinimo būdų, tiek technologinių sprendimų plotmę. Šiuo metu Europos skaitmeninės bibliotekos vizija išgyvena kūrimosi bei virsmo etapą: politinėje arenoje vyksta diskusijos ir formuojamos strategijos, praktikoje yra bandoma identifikuoti pagrindines problemas ir poreikius, kuriuos nustačius būtų priimami politiniai sprendimai. Europos šalių archyvai, muziejai ir bibliotekos yra potencialūs Europos skaitmeninės bibliotekos kūrėjai ir šios iniciatyvos dalyviai. Europos mastu formuojasi ir aktyvėja

įvairūs bendradarbiavimo tinklai; tarptautinių projektų kontekste ryškėja nauji sprendimai, kurie gali tapti skaitmeninės bibliotekos techninės ir organizacinės infrastruktūros pagrindu. Europos nacionalinės bibliotekos yra aktyvios skaitmeninės bibliotekos kūrimo dalyvės, kurios jau pademonstravo praktinį įvairių šalių bendradarbiavimo pavyzdį. Nacionalinių bibliotekų bendrų pastangų rezultatas yra realiai veikianti paslauga – *Europos bibliotekos portalas*, teikiantis kultūros paveldo išteklių prieigą, ir techniniai sprendimai bei patirtis. Šiuo metu ES oficialiuose dokumentuose nacionalinių bibliotekų sukurti techniniai bei organizaciniai sprendimai yra vertinami kaip Europos skaitmeninės bibliotekos pagrindas.

Atsižvelgiant į iniciatyvos svarbą tarptautiniu mastu šiame straipsnyje yra siekiama apibūdinti Europos skaitmeninės bibliotekos viziją ir jos įgyvendinimo kryptis per nacionalinių bibliotekų veiklos ir pastangų prizmę. Tikslas suponuoja pagrindines straipsnyje nagrinėjamas temas. Tai yra: 1) Europos skaitmeninės bibliotekos strategijos; 2) nacionalinių bibliotekų projektai, susiję su Europos skaitmenine biblioteka; 3) nacionalinių bibliotekų technologinis pasirengimas įgyvendinti Europos skaitmeninės bibliotekos viziją.

Europos skaitmeninės bibliotekos vizija ir įgyvendinimo kryptys: Europos Komisijos ir ES narių pozicija

Europos skaitmeninės bibliotekos vizija kilo iš nuoseklių pastangų skatinti tarptautinį bibliotekų bei kitų institucijų bendradarbiavimą, informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimą jų veiklai optimizuoti. Šios pastangos siekia 1984 metus, kai buvo paskelbta ES Ministrų Tarybos rezoliucija „Dėl Europos bibliotekos sukūrimo“, kurios dėka bibliotekos tapo matomos ES politikoje. Ši rezoliucija tapo daugelio kitų svarbių strateginių dokumentų pagrindu ir leido pradėti tarptautines iniciatyvas *Telematikos* programos rėmuose [19]. Nors kultūros paveldas, muziejai, archyvai ir bibliotekos yra taip pat kultūros politikos objektai, visos didesnio masto iniciatyvos vyksta informacijos politikos rėmuose.

Dabartinė Europos skaitmeninės bibliotekos vizija glaudžiai siejasi su strateginiais informacijos politikos prioritetais. 2005 m. Europos Komisija paskelbė komunikatą „i2010 – Europos informacinė visuomenė augimui ir užimtumui skatinti“. Šis dokumentas buvo skirtas papildyti ir atnaujinti *Lisabonos strategiją*, kuri nuo 2000 m. buvo pagrindinis dokumentas, reglamentavęs informacinės visuomenės plėtrą ES. Naujojoje informacijos strategijoje siekiama surasti efektyvesnių informacijos ir komunikacijos technologijų panaudojimo būdų. Pagrindiniai prioritetai yra skirti skaitmeninių paslaugų plėtrai, informacijos ir komunikacijos technologijų tyrimams bei technologijų integracijai į visuomenės gyvenimą. Skaitmeninės bibliotekos apibrėžiamos kaip viena iš svarbių aukštos piliečių gyvenimo kokybės prielaidų bei kaip socialinės sanglaudos veiksnys [15].

Europos skaitmeninės bibliotekos vizija, pagrindinės veiklos kryptys ją įgyvendinant bei Europos Komisijos vaidmuo šiame procese buvo išplėtoti komunikate „i2010: Skaitmeninės bibliotekos“. Šis dokumentas numato pagrindinį Europos skaitmeninės bibliotekos sukūrimo siekį: *paversti informacijos išteklius lengviau prieinamais ir patrauklesniais naudoti interaktyvioje erdvėje* [14, p. 3]. Europos skaitmeninės bibliotekos vizija iš esmės remiasi bendra informacijos politikos nuostata, kad technologijų taikymas leidžia optimizuoti tradicinę veiklą bei paslaugas. Anot Europos Komisijos, tam, kad skaitmeninės bibliotekos vizija virstų realybe, būtina užtikrinti paveldo išteklių prieinamumą, skaitmeninimą bei ilgalaikį išsaugojimą. Tokių prioritetų išskyrimą nulėmė tai, kad šiose srityse kyla daugiausia problemų. Vėliau (antroje 2006 m. pusėje) paskelbtas dokumentas – Europos Komisijos rekomendacija „Dėl kultūros medžiagos skaitmeninimo, interaktyvios prieigos ir skaitmeninio išsaugojimo“ – yra traktuotinas kaip strateginis Europos skaitmeninės

bibliotekos vizijos įgyvendinimo planas [4]. Rekomendacija apibrėžia prioritetinius Europos Komisijos ir ES narių veiksmų kryptis. Komunikatas ir rekomendacija papildo vienas kitą, apibūdindami kiekvieną prioritetinę sritį, todėl toliau jie yra aptariami kartu kiekvienos problemos kontekste.

Kultūros paveldo **prieinamumo** užtikrinimo srityje viena didžiausių kliūčių yra prieštaravimas tarp poreikių suderinti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą ir kūrinių prieinamumą. Šiandien nėra pakankamai efektyvių mechanizmų, kurie užtikrintų dialogą tarp intelektinės nuosavybės teisių turėtojų ir kultūros paveldo institucijų. Neretai kultūros paveldo išteklių prieigą apsunkina tai, kad vienais atvejais autorių teisių turėtojų yra labai daug, o kitais – juos sunku arba neįmanoma nustatyti [14]. Tam, kad atminties institucijos galėtų užtikrinti paveldo rinkinių prieinamumą, turėtų būti sukurti aiškūs ir efektyvūs intelektinės nuosavybės teisių turėtojų nustatymo bei derybų su jais mechanizmai. Glaudus atminties institucijų bendradarbiavimas su intelektinės nuosavybės teisių turėtojais yra būtinas ieškant abiem pusėms palankių sprendimų. Kol kas šių problemų sprendimo paieškos ir neatsakyti klausimai verčia Europos Komisiją daugiau akcentuoti paveldo rinkinių, nebesaugomų intelektinės nuosavybės teisių įstatymų, prieinamumo užtikrinimą. Tačiau organizuojant šios medžiagos prieigą, ES valstybėms taip pat būtina pašalinti įvairias teises kliūtis [4]. Dar vienas prieinamumo aspektas yra daugiakalbiškumas, kuris prisideda prie Europos tautų kultūrų vienybės bei įvairovės užtikrinimo [9]. Daugiakalbiškumas yra vienas svarbiausių kultūros paveldo prieigos principų, todėl siūloma pasitelkti jau esamas daugiakalbes paslaugas, pavyzdžiui, jau keletą metų veikiančią *Europos bibliotekos portalą*, atitinkantį Europos kultūrų vienybės ir įvairovės nuostatą [4].

Skaitmeninimo poreikis yra nulemtas skaitmenintų rinkinių trūkumo bei lėtos skaitmeninimo iniciatyvų plėtros Europoje. Komunikate yra teigiama, kad Europa atsilieka nuo skaitmeninimo srityje pažengusių Azijos šalių [14]. JAV kultūros monopolijos ir anglakalbių išteklių dominavimo grėsmę kelia ir plataus masto Google skaitmeninimo iniciatyva [12]. Pagrindinėmis skaitmeninimo kliūtimis Europos atminties institucijoms tampa jų riboti finansiniai pajėgumai, ekonomiškai rentabilių skaitmeninimo valdymo modelių stoka. Neretai vangaus skaitmeninimo iniciatyvų įgyvendinimo priežastis yra nacionalinių strategijų nebuvimas. Anot Europos Komisijos atstovų, pačios atminties institucijos neišnaudoja visų galimybių gauti papildomą finansavimą. Viena perspektyviausių veiklos krypčių yra laikomas glaudus bendradarbiavimas su privačiomis įmonėmis, kurios taptų skaitmeninimo iniciatyvų rėmėjomis [4]. Siekdama keisti padėtį skaitmeninimo srityje, Europos Komisija numato

net konkrečius skaitmenintųjų objektų skaičius. 2008 m. Europos skaitmeninėje bibliotekoje turėtų būti ne mažiau kaip 2 milijonai objektų, o 2010 m. – ne mažiau kaip 6 milijonai. Kitas svarbus žingsnis yra archyvų ir muziejų įtraukimas į Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvą [9]. Skirtingai nuo bibliotekų, šios institucijos šiuo metu nėra aktyviai įsitraukusios į skaitmeninės bibliotekos kūrimą. Šį faktą gali lemti ir tai, kad skaitmeninės bibliotekos iniciatyva yra labai orientuota į bibliotekos veiklos modelį.

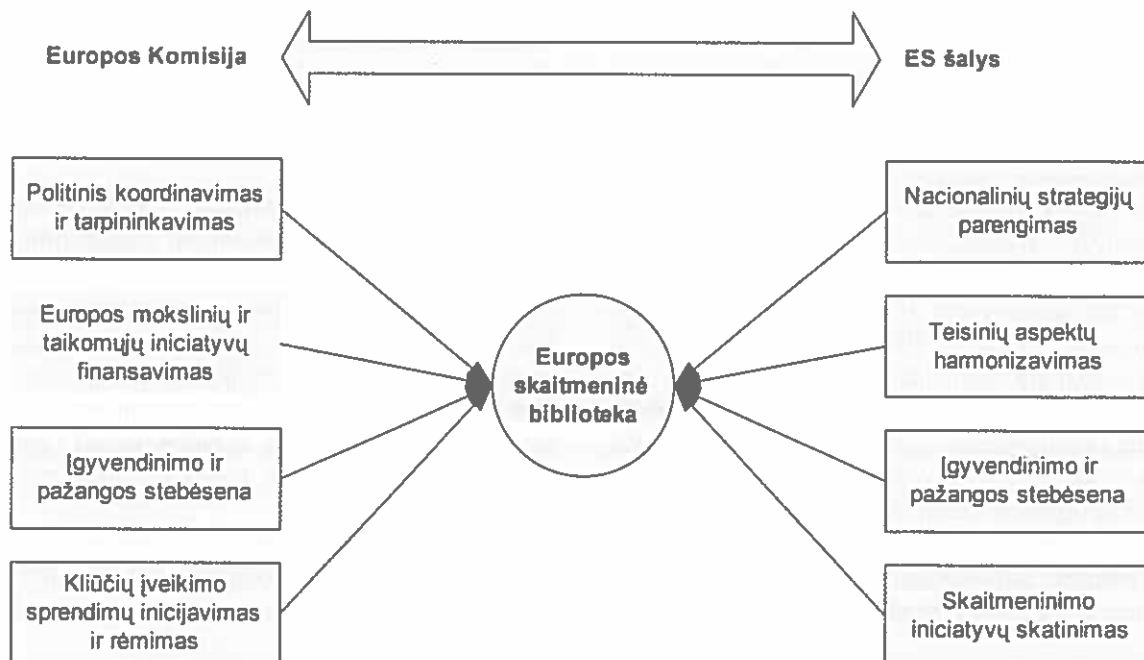
Skaitmeninto ir skaitmeninio kultūros paveldo išsaugojimas ilgą laiką buvo marginalinė tema ES strategijose ir remiamose iniciatyvose. Tačiau ilgalaikis paveldo išteklių prieinamumas nėra įmanomas neužtikrinus skaitmeninio išsaugojimo. Nepaisant to, kad skaitmeninio išsaugojimo tema seniai diskutuojama, standartai ir patikimi metodai vis dar tebėra formavimosi stadijoje. Tuo tarpu skaitmeninis išsaugojimas yra būtinas ne tik siekiant išsaugoti kultūros paveldo dokumentus ir objektus ateities kartoms, bet ir užtikrinant darnią įvairių institucijų veiklą (pvz., ilgalaikius mokslinius tyrimus, besiremiančius įvairių objektų ar reiškinių stebėjimo duomenimis, apimančiais ilgus laiko tarpus) [14]. Vykdydamos skaitmeninio išsaugojimo programas, atminties institucijos susiduria su teisinėmis kliūtimis, nes išsaugojimo tikslams yra būtina kopijuoti skaitmeninę medžiagą, transformuoti ją konvertuojant į kitus formatus bei perkeltiant į įvairias saugojimo laikmenas. Visi šie veiksmai pagal vyraujančius daugumos ES šalių nacionalinės teisės modelius turi būti

derinami su autoriais. Tačiau esant milžiniškiems skaitmeninės medžiagos masyvams ir specifiniams jų rinkimo skaitmeniniam išsaugojimui būdams (pvz., žiniatinklio tinklalapių automatinis surinkimas), šios teisinės kliūtys ypač apsunkina skaitmeninio išsaugojimo procedūras. Europos Komisijos rekomendacija atkreipia dėmesį į skaitmeniniam išsaugojimui palankios teisinės aplinkos kūrimo būtinybę ES šalyse [4].

Siekiant kryptingai įgyvendinti Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvą aukščiausios ES valdymo institucijos – Europos Komisija ir ES Ministrų Taryba – priėmė sprendimus dėl vaidmenų pasidalijimo. Europos Komisijos pozicija buvo suformuluota komunikate „i2010: Skaitmeninės bibliotekos“ ir vėliau paskelbtoje rekomendacijoje dėl šios iniciatyvos įgyvendinimo kryptių. ES Ministrų Taryboje 2006 m. lapkritį kultūros ministrai pasirašė Tarybos išvadas „Dėl kultūros medžiagos skaitmeninimo, interaktyvios prieigos ir skaitmeninio išsaugojimo“, kuriose įtvirtino ES narių įsipareigojimus [5]. Svarbiausi Europos Komisijos ir ES narių vaidmenų aspektai yra apibendrinti schemeje.

Kad sudarytų palankesnes sąlygas Europos skaitmeninės bibliotekos vizijai įgyvendinti, Europos Komisija nustatė kelias veiksmų kryptis, kurios yra atspindėtos schemeje. Viena esminių Europos Komisijos pareigų yra naujų politinių sprendimų inicijavimas bei strategijų rengimas. Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvos kontekste Europos Komisija yra įsipareigojusi rengti strateginius dokumentus, numatyti prioritetas

Europos Komisijos ir ES šalių vaidmenys ir įsipareigojimai

veiklos kryptis, koordinuoti ES narių pastangas. Šiam vaidmeniui atlikti yra formuojamos pagalbinės struktūros. Tai 2006 m. vasarį įkurta Aukšto lygio skaitmeninių bibliotekų ekspertų grupė [3] ir šiuo metu formuojama ES šalių skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo ekspertų grupė [10]. Grupės pasižymi specifinėmis funkcijomis. Aukšto lygio skaitmeninių bibliotekų ekspertų grupė susideda iš įvairių šalių ekspertų, atstovaujančių toms institucijoms, kurių interesai ir veikla bus paveikti įgyvendinant Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvą. Tai archyvų, bibliotekų ir muziejų specialistai, leidėjai ir kiti komerciniai turinio teikėjai, informacijos ir komunikacijos sektoriaus bei akademinės bendruomenės atstovai. Pagrindinė ekspertų grupės funkcija yra patariamoji, padėsianti Europos Komisijai spręsti problemas, susijusias su teisiniais, techniniais bei organizaciniais Europos skaitmeninės bibliotekos vizijos įgyvendinimo klausimais. Kadangi ekspertai atstovauja įvairioms interesų grupėms, Europos Komisija atlieka tarpininkavimo funkciją, užtikrindama jų dialogą. Formuojama ES šalių skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo ekspertų grupė pakeis nuo 2001 m. veikusią Nacionalinių atstovų grupę, įkurtą paskelbus *Lundo principus* ir veiksmų planą – pirmuosius skaitmeninio koordinavimo strateginius dokumentus. Europos Komisija numato dvi naujosios grupės funkcijas: a) atlikti Europos skaitmeninės bibliotekos įgyvendinimo stebėseną nacionaliniu mastu ir atsiskaityti Komisijai; b) keistis sėkminga atskirų šalių patirtimi skaitmeninio, skaitmeninio išsaugojimo ir kitose srityse, kurios yra svarbios kuriant ir valdant skaitmenines bibliotekas [10]. Skirtingai nuo Nacionalinių atstovų grupės, naujasis darinys bus labiau formalizuotas dėl tiesioginės atskaitomybės Europos Komisijai, kuri koordinuos grupės darbą.

Antroji Europos Komisijos veiklos kryptis yra mokslinių ir taikomųjų projektų rėmimas. Parama moksliniams tyrimams bus teikiama *Septintosios bendrosios mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir demonstracinės veiklos programos (7BP) Informacinės visuomenės technologijų paprogramėje*. Numatoma remti plataus masto skaitmeninių bibliotekų kūrimo, palaikymo ir skaitmeninio projektus bei inovatyvius skaitmeninio išsaugojimo sprendimus. 2007–2008 m. 7BP *Skaitmeninių bibliotekų ir turinio* veiklai yra planuojama skirti 200 milijonų eurų [9]. Svarbia 7BP veikla yra laikomas skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo kompetencijos centrų ir jų tinklų formavimas. Kompetencijos centrais laikomos institucijos, kurios yra aprūpintos skaitmeninimui ir skaitmeniniam išsaugojimui vykdyti būtina įranga. Kompetencijos centrai pasižymi patirtimi teikiant skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo paslaugas ar bendradarbiaujant su kitomis

institucijomis [4]. Taikomojo pobūdžio projektams skirtoje *eContentplus* programoje 2005–2008 m. numatoma skirti 60 milijonų eurų skaitmeninių bibliotekų iniciatyvoms, ypatingą dėmesį skiriant informacijos sistemų funkciniam suderinamumui ir archyvų, bibliotekų bei muziejų bendradarbiavimo problemoms [9].

Įgyvendinimo ir pažangos stebėsenai užtikrinti 2006 m. rugsėjį Europos Komisija paskelbė kvietimą tyrimui, sukursiančiam atminties institucijų skaitmeninio statistinių duomenų rinkimo ir analizės metodiką [2]. Skaitmeninio statistika iki šiol yra menkai tyrinėta problema, ir atminties institucijos fiksuoja tokio pobūdžio duomenis fragmentiškai bei nevienodai. ES šalių skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo ekspertų grupė, atsiskaitydama Europos Komisijai už nacionalinę pažangą skaitmeninio ir skaitmeninio išsaugojimo srityje, užtikrins pažangos stebėseną tarptautiniu mastu [10].

Siekdama paskatinti įveikti kliūtis Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimo kelyje, Europos Komisija inicijuoja atitinkamus probleminių sričių sprendimus. Aukšto lygio skaitmeninių bibliotekų ekspertų grupėje tam tikslui yra įkurti pogrupiai, kuriuose įvairių sričių ir sektorių atstovai bando rasti bendrus sprendimus, atspindinčius įvairių šalių poreikius bei interesus. Pavyzdžiui, šiuo metu aktyviausiai veikia Autorių teisių pogrupis [8].

Europos Komisija užtikrina politinį koordinavimą ir paramą Europos mastu, tuo tarpu ES šalys-narės yra įsipareigojusios įveikti nacionalinius barjerus, kad paskatintų Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimą. Pirmoji veiksmų grupė yra skirta nacionalinių skaitmeninio bei skaitmeninio išsaugojimo strategijų sukūrimui. Tarptautiniu mastu nevienodas strateginis pasirengimas skatina nesuderinamumą tarp įvairių šalių ir jų nevienodai aktyvų įsitraukimą į Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimą. Strateginiai dokumentai ir skaitmeninio bei skaitmeninio išsaugojimo iniciatyvų koordinavimas nacionaliniu mastu turėtų paspartinti skaitmeninio turinio kūrimo bei priežiūros darbus, užkertant kelią fragmentacijai ir pastangų dubliavimuisi [5].

Atsižvelgiant į būtinybę sudaryti palankią skaitmeninimui ir skaitmeniniam išsaugojimui teisinę aplinką, ES Ministrų Tarybos pasirašytas dokumentas įpareigojo ES nares peržiūrėti nacionalinius teisės aktus, kurie tampa kliūtimi kultūros paveldo prieinamumui, ir, esant galimybei, pagerinti teisinės paveldo prieigos sąlygas. Dar vienas ES šalių vadovybei numatomas vaidmuo – tarpininkavimas skatinant ir palengvinant intelektinės nuosavybės teisių turėtojų ir atminties institucijų dialogą [5].

Pasirašiusios ES Ministrų Tarybos dokumentą, ES narės įsipareigoja užtikrinti skaitmeninio turinio kūrimo, prieinamumo ir ilgalaikio išsaugojimo veiklos stebėseną ir

teikti duomenis Europos Komisijai [5]. Ši veikla neabejotinai siejasi su ES šalių skaitmeninimo ir skaitmeninio išsaugojimo ekspertų grupės darbu ir bus grindžiama tarptautiniais kiekybiniais ir kokybiniais statistiniais rodikliais.

ES šalys yra atsakingos už konkretų skaitmeninto bei skaitmeninio kultūros paveldo turinio indėlį į Europos skaitmeninę biblioteką. Išteklių atrankos kriterijai ir skaitmeninimo darbai turėtų būti inicijuojami ir remiami nacionaliniu mastu. Kiekvienos šalies vadovybei šiuo atveju tenka koordinatoriaus ir tarpininko vaidmuo. Koordinavimas ir tarpininkavimas suponuoja nacionalinių skaitmeninimo ir skaitmeninio išsaugojimo finansavimo mechanizmų sukūrimą, atminties institucijų bei privataus sektoriaus atstovų bendradarbiavimo skatinimą ir interesų derinimą, europinių bei pasaulinių standartų taikymo plėtrą [5].

Aktyviai vykstanti veikla ir sprendimų priėmimas liudija tai, kad kuriama ilgalaikė Europos skaitmeninės bibliotekos įgyvendinimo strategija, kurios tikslas yra apčiuopiami rezultatai bei nauda kultūros paveldo vartotojams. Tam tikslui Europoje yra formuojamos naujos sprendimų priėmimo struktūros ir plėtojamos jų įgyvendinimo organizacinės, finansinės ir technologinės priemonės.

Europos skaitmeninės bibliotekos kūrimo iniciatyvos

Nepaisant to, kad didelis dėmesys Europos skaitmeninei bibliotekai yra palyginti naujas reiškinys, tarptautiniu mastu jau egzistuoja ilgalaikės iniciatyvos, kurių siekiai ir darbo rezultatai siejasi su šiandien aktualiais politiniais tikslais. Dar daugiau, šios iniciatyvos tapo dabartinės Europos skaitmeninės bibliotekos plėtros technologinių ir organizacinių sprendimų pagrindu. Tai yra Europos biblioteka – nacionalinių bibliotekų iniciatyvų serija, skirtą jungtinio šių institucijų išteklių portalo sukūrimui ir plėtrai. Į šių iniciatyvų bloką įeina projektai *TEL*, *TEL-ME-MOR* ir *EDL*. Šios iniciatyvos yra įgyvendinamos ir aktyviai remiamos Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencijos [11]. ES strateginiuose dokumentuose šiuose projektuose igrta patirtis yra laikoma atskaitos tašku kuriant Europos skaitmeninę biblioteką [4, 5, 14].

Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyva startavo 2001 m. ir buvo įgyvendinama Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencijos bei aštuonių nacionalinių bibliotekų (Italijos, Jungtinės Karalystės, Olandijos, Portugalijos, Slovėnijos, Suomijos, Šveicarijos ir Vokietijos) konsorciumo [22]. *Europos bibliotekos*, arba *TEL*, projektas buvo finansuotas pagal ES *Penktosios bendrosios mokslinių tyrimų, technologinės plėtros ir demonstracinės veiklos programos Vartotojui draugiškos informacinės visuomenės paprogramę*. *TEL* projekte buvo siekiama rasti

technologinius ir organizacinius sprendimus, kurie leistų užtikrinti vieningą nacionalinių bibliotekų išteklių prieigą skaitmeninėje terpėje. Vienas svarbiausių projekto rezultatų yra *Europos bibliotekos portalas* (<http://www.theeuropeanlibrary.org/>), kuris pradėjo veikti 2005 m. kovo mėn. Portalas užtikrino vieningą vartotojo sąsają ir paskirstytų nacionalinių bibliotekų išteklių ir (ar) metaduomenų paiešką bei prieigą. Technologiniu požiūriu tam reikėjo įvairių metodologinių sprendimų (pvz., tokiose srityse kaip metaduomenų standartai ir duomenų komunikacijos protokolai), kad integruotų nacionalinių bibliotekų rinkinius bei metaduomenis į vieningą visumą [17, 22]. Organizaciniu požiūriu buvo sukurtos Europos bibliotekos valdymo, priežiūros ir nacionalinių bibliotekų bendradarbiavimo struktūros. 2004 m. pradėjo veikti Europos bibliotekos biuras (The European Library Office), atsakingas už portalo technologinę plėtrą, priežiūrą bei rinkodarą. Biblioteką valdo Europos bibliotekos valdymo taryba (European Library Management Board), į kurią įeina nacionalinių bibliotekų direktoriai. Įvairiems techniniams ir organizaciniams klausimams spręsti yra įkurtos darbo grupės, kurių veiklą kuruoja Europos bibliotekos biuras. Pažymėtina, kad pasibaigus projektui portalas nenustojo veikęs, nes yra finansuojamas iš Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencijos lėšų bei konsorciumo narių įnašų [17].

Sukūrus technologinį ir metodologinį portalo funkcionavimo pagrindą, atsirado galimybė plėsti konsorciumo narių skaičių ir skaitmeniniu būdu prieinamų informacijos išteklių masyvą. 2005 m. pradžioje prasidėjo *TEL-ME-MOR* (The European Library: Modular Extensions for Mediating Online Resources) projektas, kuriame buvo siekiama išplėsti Europos bibliotekos konsorciumą įtraukiant 9 naujus ES narius (Čekijos, Estijos, Kipro, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Maltos, Slovakijos ir Vengrijos) nacionalines bibliotekas. Lygiagrečiai buvo tobulinami portalo technologiniai sprendimai, ypatingą dėmesį skiriant daugiakalbiškumui [17, 20].

EDL (European Digital Library) projektas atspindi dar vieną Europos bibliotekos plėtros etapą. Ši iniciatyva prasidėjo 2006 m. rugsėjo mėn. ir yra finansuojama pagal ES *eContentplus* programą. *EDL* projektas siekia įtraukti į konsorciumą Airijos, Belgijos, Graikijos, Islandijos, Ispanijos, Lichtenšteino, Liuksemburgo, Norvegijos ir Švedijos nacionalines bibliotekas. Šių bibliotekų ištekliai ir metaduomenys bus integruoti į *Europos bibliotekos portalą* [1]. Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencija ir Europos bibliotekos konsorciumas ketina ir toliau aktyviai dalyvauti tarptautinėse iniciatyvose. Jų planuose yra organizacinės ir technologinės Europos bibliotekos infrastruktūros plėtra, siekiant įtraukti muziejus ir archyvus [6].

Nacionalinių bibliotekų potencialas kultūros paveldo ir informacijos bei komunikacijos technologijų srityje

Nacionalinės bibliotekos yra svarbios veikėjos, prisidedančios prie Europos skaitmeninės bibliotekos sukūrimo. Kultūros paveldo prieigos ir išsaugojimo veiklos sėkmė priklausys nuo jų pasirengimo valdyti išteklius technologijomis grindžiamomis sąlygomis. 2006 m. *TELME-MOR* projekto kontekste atlikta Europos nacionalinių bibliotekų apklausa, kuria buvo siekiama įvertinti šių institucijų potencialą dalyvauti Europos Komisijos finansuojamose kultūros paveldo skaitmeninės prieigos iniciatyvose ir paveldo išteklių valdymo patirtį bei sprendimus [19]. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti:

- strateginį požiūrį į kultūros paveldo valdymą skaitmeninėje terpėje;
- techninės nacionalinių bibliotekų infrastruktūros būklę;
- patirtį skaitmeninių bibliotekų bei skaitmeninimo srityse;
- patirtį užtikrinant vartotojui patogias skaitmenines paslaugas.

Atsižvelgiant į ES plėtrą buvo siekiama palyginti „senbuvių“ ir naujų narių* pasirengimą ir potencialą. Kadangi naujų ES narių nacionalinės bibliotekos yra mažiau matomos Europos politinėje arenoje, šis tyrimas atskleidžia naujai įstojusių šalių bibliotekų potencialą prisidėti prie Europos skaitmeninės bibliotekos vizijos įgyvendinimo.

Geografiniu bei kultūriniu požiūriu ES šalys neapima visos Europos. Plataus masto analizė, kuri apimtų ne tik ES bendruomenę, suteiktų daugiau galimybių objektyviai įvertinti nacionalinių bibliotekų pažangą, todėl apklausoje dalyvavo ne tik ES narių, bet ir kitų Europos šalių nacionalinės bibliotekos. Atsižvelgiant į tai, kad Europos Komisija komunikate „i2010: Skaitmeninės bibliotekos“ pabrėžė spragas tarp Europos ir Azijos šalių skaitmeninimo srityje, tyrimo metu atitinkami klausimai buvo pateikti

Korėjos nacionalinei bibliotekai Seule.

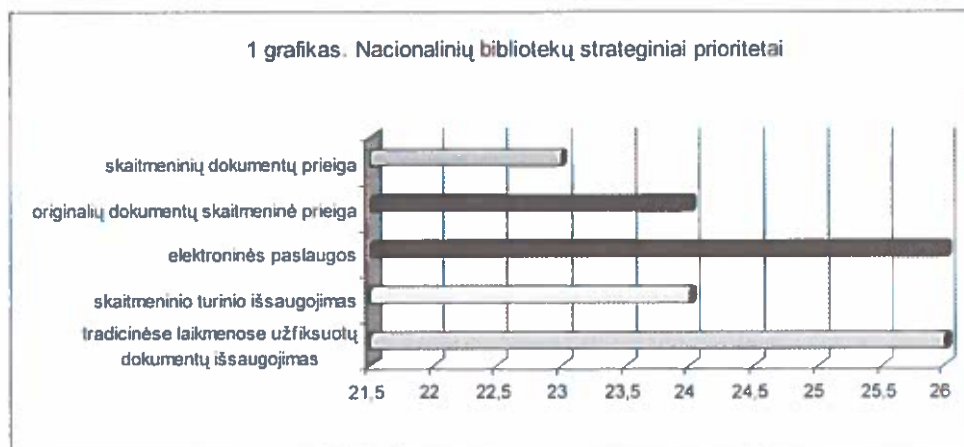
Apklausa buvo atliekama elektroniniu paštu kreipiantis į visas nacionalines bibliotekas, kurios yra Europos nacionalinių bibliotekų direktorių konferencijos narės. Į klausimus atsakė 39 iš 45 bibliotekų, kurioms buvo pateiktos anketos (86,67% visų respondentų). Aukštas gautų atsakymų procentas leidžia teigti, kad tyrimas atskleidžia pagrindines kultūros paveldo valdymo tendencijas Europos nacionalinėse bibliotekose.

Visi respondentai, dalyvavę tyrime, skirstytini į tris grupes, kuriose visus narius sieja panaši ekonominė būklė ir (ar) pozicija ES atžvilgiu:

1. ES narės-senbuvės, Europos ekonominės erdvės (EEE) šalys bei Šveicarija (16 respondentų);
2. Naujosios ES narės – šalys, įstojusios į ES 2004 m. (10 respondentų);
3. Ne ES šalys – valstybės, nepriklausančios ES (13 respondentų).

Apibendrinant anketinės apklausos duomenis buvo taikomi statistinės duomenų ir lyginamosios analizės metodai.

Nagrinėjant atsakymus paaiškėjo, kad kultūros paveldo valdymas skaitmeninėje terpėje yra reikšmingas nacionalinių bibliotekų strateginis prioritetas. 79% atsakiusių nurodė, kad kultūros paveldas yra svarbus jų ilgalaikių strategijų prioritetas. Be abejonės, aukštas nacionalinių bibliotekų įsipareigojimo laipsnis yra teigiamas signalas. Tačiau reikėtų atsižvelgti į tai, kad „strategijos“ terminas gali būti suprantamas nevienodai. Vienais atvejais strategija nurodo kultūros paveldo ir informacijos bei komunikacijos technologijų srities įtraukimą į pagrindinius veiklos prioritetus ir išreiškia bendrą institucijos poziciją, kitais – traktuojama kaip ilgalaikių tik tam prioritetui skirtų veiksmų planų parengimas. Nagrinėjant kultūros paveldo prioritetus teminiu požiūriu paaiškėja populiariausi aspektai (žr. 1 grafiką) – elektroninės paslaugos (84% respondentai) ir informacijos išteklių, užfiksuotų tradicinėse neskaitmeninėse laikmenose, išsaugojimas (84% respondentai).

* Tyrimas buvo atliekamas 2006 m. sausio mėn., tad 2007 m. įstojusios Bulgarija ir Rumunija nebuvo įtrauktos.

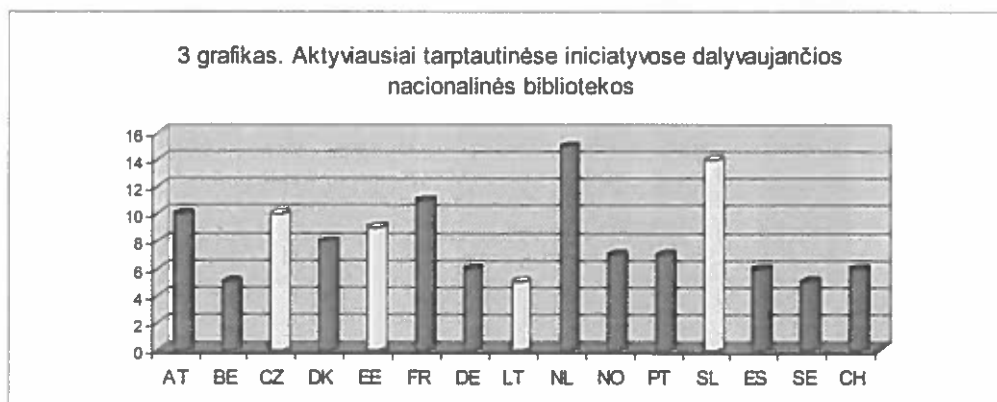
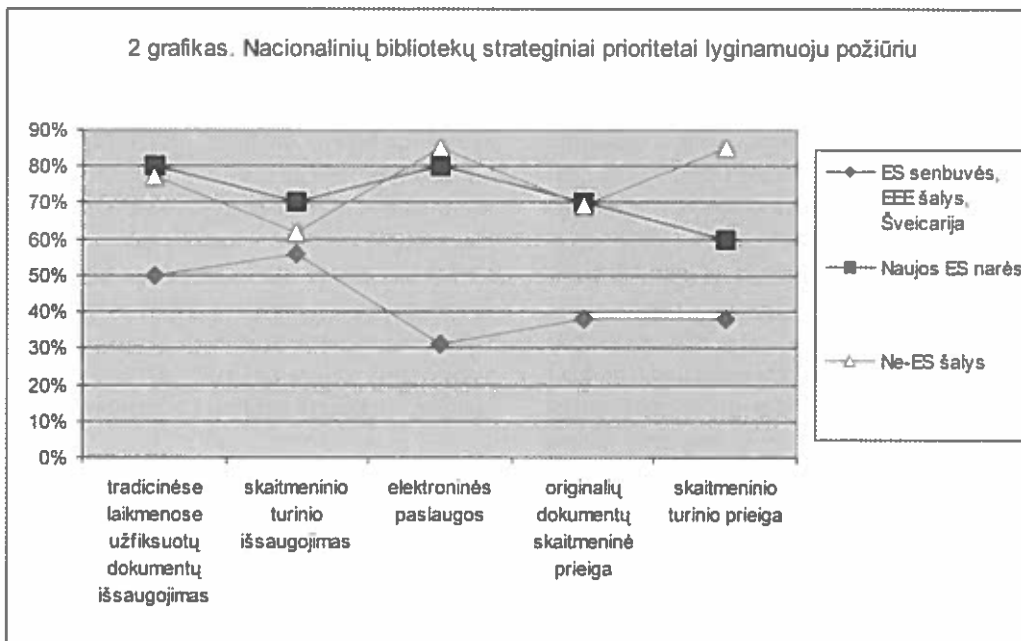
1 grafikas parodo, kad dauguma nacionalinių bibliotekų siekia plėtoti elektronines paslaugas, nes technologijų taikymas žymiai praplečia vartotojų aptarnavimo galimybes. Neskaitmeninių dokumentų išsaugojimas yra gyvybiškai svarbus prioritetas dėl to, kad didžiausia nacionalinių bibliotekų rinkinių dalis yra užfiksuota tradicinėse laikmenose. Nacionalinės bibliotekos skiria nemažai dėmesio ir kitiems prioritetams – skaitmeninei originalių dokumentų prieigai, skaitmeninių dokumentų prieigai, skaitmeninio turinio išsaugojimui. Prioritetų pasiskirstymas nacionalinių bibliotekų strategijose leidžia daryti išvadą, kiek jos atitinka bendras ES informacijos politikos kryptis.

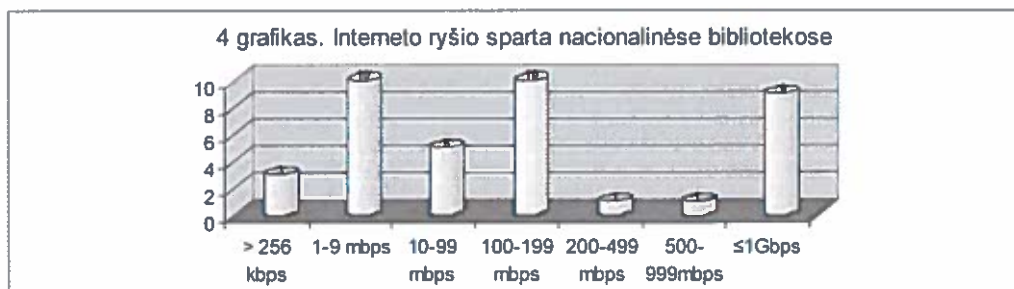
Analizuojant nacionalinių bibliotekų prioritetus kiekvienoje apklaustų respondentų grupėje, paaiškėja neatitikimai. Visų nacionalinių bibliotekų požiūris sutampa tik skaitmeninio turinio išsaugojimo srityje (žr. 2 grafiką).

Nagrinėjant duomenis, pateiktus 2 grafike, paaiškėja,

kad naujų ES narių ir ne ES šalių požiūriai daugeliu atveju sutampa. Apskritai naujų ES narių ir ne ES šalių nacionalinės bibliotekos rodo didesnę susidomėjimą įvairiomis sritimis, nors tai nebūtinai reikėtų, kad visose srityse jos pasižymi geru pasirengimu strateginiu požiūriu. Pažymėtina, kad ES senbuvės yra linkusios labiau specializuotis pasirinkdamos prioritetus. Jų strategijose dominuoja skaitmeninio turinio išsaugojimas.

Strateginį požiūrį į kultūros paveldo valdymą skaitmeninėje terpėje iliustruoja nacionalinių bibliotekų įsitraukimas į tarptautines iniciatyvas. Dalyvavimas tokio pobūdžio iniciatyvose yra Europos skaitmeninės bibliotekos įgyvendinimo sėkmės rodiklis, nes tokio masto projektui reikia gebėjimo bendradarbiauti tarptautiniuose tinkluose. 3 grafike yra parodytos tos nacionalinės bibliotekos (šalių pavadinimų ir kodų sąrašą žr. 1 priede), kurios dalyvavo daugiau kaip 5 tarptautiniuose projektuose. Naujų ES narių nacionalinės bibliotekos grafike yra išryškintos šviesiai pilka spalva.

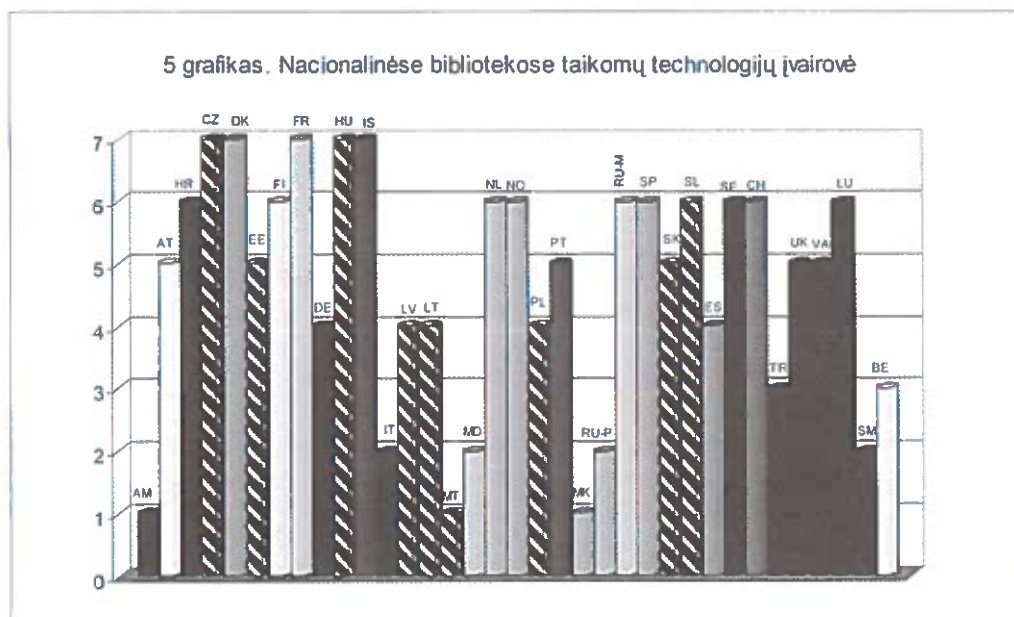
3 grafikas parodo, kad nors apskritai ES narėsenbuvės ir Europos ekonominės erdvės šalys turi daugiau dalyvavimo tarptautinėse iniciatyvose patirties, tai neleidžia daryti neabejotinas išvadas, kad naujos ES narės atsilieka. Naujų ES narių nacionalinės bibliotekos neretai pasižymi geresniais dalyvavimo rodikliais negu kitų šalių institucijos.

Vertinant technologinę Europos nacionalinių bibliotekų infrastruktūrą buvo nagrinėjami du aspektai – interneto ryšio sparta ir taikomų technologijų įvairovė. Interneto ryšio sparta yra svarbus kriterijus keičiantis informacija tarp bibliotekų, pateikiant išteklius vartotojui. Interneto ryšio sparta Europos nacionalinėse bibliotekose yra parodyta 4 grafike.

4 grafike pateikti duomenys leidžia daryti išvadą apie pakankamai aukštą nacionalinių bibliotekų pasirengimo lygį. Aukščiausios spartos interneto ryšys (1 Gbps ir daugiau) yra užfiksuotas 9 nacionalinėse bibliotekose, iš jų dvi yra naujosios ES narės (Čekija ir Vengrija) ir dvi ne ES šalys (Rusija ir Serbija). 500-999 mbps spartos interneto ryšys yra Kipro, 200-499 mbps – Austrijos nacionalinėse bibliotekose. Mažiausia interneto ryšio sparta (mažiau negu 256 mbps) yra Albanijos, San Marinas ir Armėnijos nacionalinėse bibliotekose. 1-9 mbps interneto sparta

pasižymi 10 nacionalinių bibliotekų, iš kurių 3 yra ES senbuvės (Belgija, Portugalija ir Italija) ir 1 – naujoji ES narė (Lenkija). Kai kuriose nacionalinėse bibliotekose interneto ryšio sparta siekia 10-99 mbps. Šiai grupei priklauso Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Šveicarijos ir Latvijos bibliotekos. Kitos nacionalinės bibliotekos (tarp jų ir Lietuva) priklauso 100-199 mbps interneto ryšio spartos grupei.

Siekiant nustatyti, kokios technologijos ir įrankiai yra taikomi nacionalinėse bibliotekose, respondentų buvo prašoma pateikti informaciją apie atskiras sistemas bei priemones kultūros paveldui valdyti. Šios technologijos (techninė ir programinė įranga) apėmė suvestinį katalogą, skaitmeninimo įrangą, skaitmenines bibliotekas, automatizuotas vidines administravimo sistemas, masinio skaitmeninių išteklių saugojimo sistemas, žiniatinklio turinio automatinio surinkimo ir archyvavimo priemones, portalus bei kitas sistemas, kurias turėjo nurodyti pats respondentas. Paaiškėjo, kad nacionalinių bibliotekų taikomų technologijų įvairovė yra gana aukšta. 5 grafike yra parodyti bendri kiekvienos šalies bibliotekos pasirinktų technologijų skaičiai, išskiriant naujųjų ES narių bibliotekas.

Penkios nacionalinės bibliotekos yra pasiekusios aukščiausią technologijų įvairovės lygį (septynios technologijos) – Čekijos, Danijos, Islandijos, Prancūzijos ir Vengrijos. Antrąją grupę technologijų įvairovės požiūriu sudaro Norvegija, Olandija, Slovakija, Suomija, Švedija ir Šveicarija; likusios – ne ES šalys. Didelė dalis nacionalinių bibliotekų (16 respondentų) taiko nuo 1 iki 5 technologijų; likusios – nė vienos (4 respondentai, iš jų tik vienas – Kipras – yra naujasis ES narys).

Technologinės nacionalinių bibliotekų infrastruktūros analizė leidžia kalbėti apie tai, kad naujos ES narės yra gerai pasirengusios ir neatsilieka nuo ES senbuvių. Technologinės plėtros spragos yra ryškios tarp ES narių ir ne ES šalių. Gerai išplėtotą ES narių technologinę infrastruktūrą leidžia labai gerai vertinti nacionalinių bibliotekų žmogiškųjų išteklių potencialą, nes sudėtingoms technologijoms reikia aukštos jas valdančio personalo kvalifikacijos.

Vertinant nacionalinių bibliotekų pajėgumą įgyvendinti Europos skaitmeninės bibliotekos viziją, būtina išnagrinėti jų patirtį skaitmeninių bibliotekų kūrimo ir palaikymo bei skaitmeninimo srityse. Skaitmeninimas leidžia pateikti vertingus išteklius skaitmeninėje terpėje, tuo tarpu skaitmeninė biblioteka apima organizuotą išteklių pateikimą ir naudojimą. Kadangi sąvoka „skaitmeninė biblioteka“ yra apibrėžiama įvairiai, svarbu pabrėžti, kad šio tyrimo kontekste buvo siekiama sukurti minimalų kriterijų, skiriančių skaitmeninę biblioteką nuo kitų išteklių organizavimo būdų, rinkinį. Skaitmeninė biblioteka yra laikomas organizuotas informacijos išteklių (skaitmenintų ir (ar) skaitmeninių) rinkinys, kuriame galima atlikti paiešką ir kuriuo galima naudotis interaktyviuoju būdu [19].

Atsakydami į anketos klausimus, 27 respondentai nurodė, kad valdo ir prižiūri 41 skaitmeninę biblioteką. Tačiau išanalizavus pateiktas skaitmeninių bibliotekų interneto svetaines paaiškėjo, kad tik 23 respondentų 33 skaitmeninės bibliotekos atitinka apibrėžimą, naudojamą tyrimui. Respondentai dažnai painiojo skaitmenines bibliotekas su kitomis informacijos sistemomis (pvz., bibliografinių duomenų bazėmis). Vertinant griežtai, tik nedaugelis respondentų kuria ir valdo skaitmenines bibliotekas, nes didžiausia analizuotų sistemų dalis savo apimtimi buvo panašesnė į virtualias parodas. Tačiau dėl kalbos barjerų gilesnė analizė buvo neįmanoma. Be to, išteklių masyvo apimtys riba, skirianti skaitmeninę biblioteką nuo kitų virtualioje erdvėje prieinamų paslaugų iki šiol nėra nustatyta [21].

2006 m. duomenimis, Europos nacionalinės bibliotekos suskaitmenino 82,8 milijonus analitinių vienetų. Analitinis vienetas yra sąlyginis ir abstraktus skaičiavimo kriterijus, jo paskirtis yra suvienyti statistinę informaciją apie skirtingus dokumentus ir objektus, kad pateiktų apibendrintą skaitmeninimo pažangos vaizdą. Analitiniai

vienetai susideda iš skaitmenintų puslapių vaizdų, garso, vaizdo failų. Skaitmeninti puslapių vaizdai sudaro didžiausią visos medžiagos dalį. Nacionalinės bibliotekos, kurios suskaitmenino daugiau kaip 1 milijoną analitinių vienetų, ir pirmąja Europos mastu, parodytos lentelėje.

Nacionalinės bibliotekos, pirmaujančios pagal suskaitmenintos medžiagos masyvus

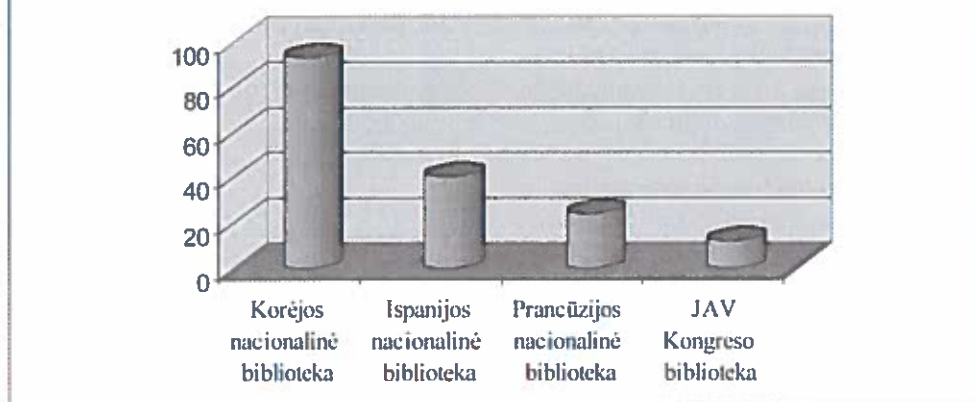
Biblioteka	Skaitmeninta medžiaga (mln. analitinių vienetų)
Ispanijos nacionalinė biblioteka	40,6
Prancūzijos nacionalinė biblioteka	24,1
Austrijos nacionalinė biblioteka	3,2
Britų nacionalinė biblioteka	3,2
Čekijos nacionalinė biblioteka	2,7
Rusijos nacionalinė biblioteka (Maskva)	1,665
Islandijos nacionalinė biblioteka	1,413

Lentelė parodo, kad reikšmingiausias indėlis į Europos skaitmenintų išteklių masyvo kūrimą priklauso Ispanijos nacionalinei bibliotekai, kurioje buvo suskaitmeninta 49,03% visos medžiagos. Deja, dėl apribojimų, susijusių su intelektinės nuosavybės teisių apsauga, didžioji šių išteklių dalis nėra prieinama internete. Antroje vietoje yra Prancūzijos nacionalinė biblioteka, kuri suskaitmenino 29,10% visų apklaustų bibliotekų išteklių, konvertuotų į skaitmeninį formatą. Kitų nacionalinių bibliotekų skaitmenintos medžiagos masyvai yra gerokai mažesni. Tik 5 nacionalinės bibliotekos suskaitmenino daugiau kaip milijoną analitinių vienetų. Iš viso tik 25 Europos nacionalinėse bibliotekose yra daugiau kaip 25 tūkstančiai skaitmenintos medžiagos vienetų (šių bibliotekų ir jų skaitmenintų masyvų sąrašas yra pateikiamas 2 priede). Tokie skaičiai leidžia daryti išvadą, kad daugumoje Europos bibliotekų nėra vykdoma plataus masto skaitmeninimo darbų.

Siekiant nustatyti Europos nacionalinių bibliotekų vietą pasaulinėje perspektyvoje, buvo gauta informacija apie skaitmeninimą Korėjos nacionalinėje bibliotekoje Seule ir JAV Kongreso bibliotekoje. Korėjos nacionalinė biblioteka suskaitmenino 93 milijonus analitinių įvairios medžiagos vienetų, tai gerokai viršija visų Europos nacionalinių bibliotekų sukurtos skaitmenintos produkcijos skaičių. Tuo tarpu JAV Kongreso biblioteka suskaitmenino 12 milijonų analitinių informacijos išteklių vienetų [18]. 6 grafike yra pateikiamos Europoje pirmaujančios bei Korėjos ir JAV nacionalinės bibliotekos pagal skaitmenintos medžiagos masyvų dydį.

Duomenys apie realius skaitmeninimo rezultatus padeda paneigti neobjektyvius vertinimus, pasireiškiančius

6 grafikas. Skaitmeninimo srityje pirmaujančios bibliotekos lyginamuoju požiūriu

nepagrįstu kai kurių Europos bei pasaulio nacionalinių bibliotekų vaidmens sureikšminimu skaitmeninimo srityje. Tačiau skaitmeninimo rezultatų analizė taip pat verčia pripažinti, kad Europos nacionalinėse bibliotekose didelio masto skaitmeninimo iniciatyvos kol kas yra retenybė.

Dar viena svarbi veiklos sritis, nuo kurios priklauso Europos skaitmeninės bibliotekos vizijų įgyvendinimo sėkmė, yra vartotojui patogių skaitmeninių paslaugų bei produktų kūrimas. Tyrimo tikslams vartotojui patogios paslaugos yra apibrėžiamos trimis kriterijais – tinkamumo naudoti, prieinamumo ir kokybės. Skaitmeninės informacijos sistemos tinkamumas naudoti yra apibrėžiamas kaip vartotojų gebėjimas efektyviai, naudingai ir jaučiant pasitenkinimą pasiekti savo tikslų naudojantis informacijos ir komunikacijos technologijų produktu specifiniame kontekste [13]. Prieinamumo rodiklis vertina vartotojų gebėjimą pasiekti bei naudotis paslauga nepriklausomai nuo jų fizinių ar kognityvinių savybių įvairovės ir ypatumų [16]. Pagaliau „kokybė“ tyrimo kontekste siejasi su bibliotekos paslaugų kokybe, arba paslaugų savybių, kurios nurodo bibliotekos gebėjimą patenkinti apibrėžtus arba numanomas vartotojo poreikius, visuma (ISO 11620, Information and Documentation – Library Performance Indicators) [7].

Tyrimo rezultatai verčia konstatuoti, kad Europos nacionalinės bibliotekos nėra palankios vartotojams. Neretai nacionalinės bibliotekos neatsižvelgia į vartotojo nuomonę: 48% Europos nacionalinių bibliotekų pastaruosiu metu neatlikinėjo vartotojo tyrimų. Tik 33% nacionalinių bibliotekų, valdančių skaitmenines bibliotekas (t. y. 11 iš 33), įtraukia vartotojus į įvairius skaitmeninės bibliotekos kūrimo ir eksploatavimo etapus (įskaitant skaitmeninės bibliotekos vartotojo sąsajos planavimą, vartotojo sąsajos dizainą ir skaitmeninės bibliotekos paslaugų naudojimo

vertinimą). Tik Olandijos nacionalinė biblioteka atsižvelgia į vartotojo nuomonę visuose anksčiau įvardytuose skaitmeninės bibliotekos kūrimo ir eksploatavimo etapuose. Dažniausiai vartotojas dalyvauja vartotojo sąsajos planavimo bei paslaugų naudojimo vertinimo etapuose.

Tik 10 respondentų teigė, kad taiko tinkamumo naudoti standartus. Tačiau keli atsakymai buvo klaidingi – tinkamumo naudoti standartai buvo painiojami su vaizdo formatų, metaduomenų schemų rekomendacijomis ir kt. Iš tiesų tik 7 (17,95%) nacionalinės bibliotekos vadovaujasi tinkamumo naudoti oficialiomis rekomendacijomis. Prieinamumo standartai yra žinomi geriau – atsakymuose įsivėlė tik viena klaida. Tačiau besivadovaujančių šiais standartais nacionalinių bibliotekų skaičius yra mažas – tik 8 (20,51%) bibliotekos. Blogiausiai nacionalinės bibliotekos yra informuotos apie paslaugų kokybės vertinimo standartus. Tai liudija klaidingi atsakymai ir ypač reti standartų taikymo atvejai – tik 3 (7,69%) bibliotekos nurodė, kad vadovaujasi tokio pobūdžio rekomendacijomis.

Išvados

Strateginiu bei įgyvendinimo požiūriu Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyva pasižymi kryptingumu, kuris žada pakankamai greitus rezultatus sutelkiant kultūros paveldo išteklius skaitmeninėje terpėje. Šios iniciatyvos reikšmė ir nauda šiuolaikinei ES bendruomenei yra neabejotina. Vienas reikšmingiausių sėkmės faktorių, įgyvendinant Europos skaitmeninės bibliotekos viziją, yra aktyvus kiekvienos ES narės įsitraukimas. Būtent nuo skaitmeninimo ir skaitmeninio išsaugojimo iniciatyvų sėkmingo koordinavimo ir įgyvendinimo priklausys kiekvienos ES šalies paveldo matomumas Europos mastu.

Nepaisant to, kad Europos kultūros paveldo

matomumo ir prieigos didinimas yra ne tik informacijos, bet ir kultūros politikos objektas, kol kas Europos skaitmeninė biblioteka telieka tik informacijos iniciatyva. ES informacijos politikos svarbiausi tikslai siejasi su informacijos ir komunikacijos technologijų diegimu kultūros paveldo sektoriuje, tačiau kultūriniai ir socialiniai siekiai yra ignoruojami. Tai nulemia Europos skaitmeninės bibliotekos vizijos ribotumą ir net instrumentiškumą, nes labiausiai koncentruojamasi į informacinės sistemos sukūrimą, neatsižvelgiant į tai, kokiems tikslams ji tarnaus. Informacinėje visuomenėje atminties institucijos susiduria ne tik su kitokiais komunikacijos būdais, bet ir su naujomis socialinėmis bei kultūrinėmis problemomis, būdingomis šiuolaikiniam pasauliui. Tai yra glaudesnė ir intensyvesnė įvairių bendruomenių ir kultūrų sąveika, kurios pasekmė yra kultūrų įvairovės, socialinės sanglaudos, daugia-kultūriškumo ir kitos problemos. Šie iššūkiai yra ypač aktualūs besiplečiančiai Europos Sąjungai, siekiančiai tapti ne tik bendrų politinių, ekonominių, bet ir kultūrinių saitų vienijama bendruomene. Bendros Europos kultūros erdvės vizijos nebuvimas gali sukelti nemažai sunkumų nacionalinėms bibliotekoms, kurios istoriškai atlieka nacionalinės valstybės atminties sklaidos ir išsaugojimo funkciją. Europos skaitmeninė biblioteka gali virsti įvairių kultūrų mozaika, stokojančia sąsajų tarp atskirų jos fragmentų. Europos skaitmeninės bibliotekos vizijos vienpusiškumas verčia išvelgti gilesnę ES kultūros ir informacijos strategijų skilimą kultūros paveldo srityje. Įveikiant atotrūkį tarp kultūros ir informacijos politikos strategijų būtinas glaudesnis bendradarbiavimas tarp ES valdymo institucijų, atsakingų už šias sritis.

Nacionalinės bibliotekos šiuo metu yra aktyviausios veikėjos, kuriančios Europos skaitmeninę biblioteką tiek technologinių sprendimų, tiek turinio požiūriu. Archyvai ir muziejai nėra įsitraukę į tarptautinį bendradarbiavimą formuojant organizacinius ir technologinius Europos skaitmeninės bibliotekos pagrindus. Ar esami kultūros paveldo prieigos modeliai bus tinkami visoms institucijoms? Šiuo metu strateginiame lygmenyje yra aptariama tik „horizontali“ įvairių atminties institucijų sąveika, tačiau kyla klausimas apie „vertikalią“ – skirtingo dydžio ir paskirties (pvz., ne tik nacionalinių, bet regioninių ar vietinių) institucijų įsitraukimą į Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvą. Kadangi Europos skaitmeninė biblioteka kol kas yra matoma kaip centralizuotai valdomas darinys, atminties institucijų integracija taps vienu didžiausių iššūkių.

Kalbant apie nacionalines bibliotekas kaip aktyvias Europos kultūros paveldo iniciatyvų dalyves, svarbu pažymėti naujo požiūrio į ES senbuvų ir naujų narių

bendradarbiavimą būtinybę. Tradiciškai dėl nevienodos Europos šalių ekonominės pažangos yra manoma, kad naujos ES narės atsilieka skaitmeninto bei skaitmeninio kultūros paveldo valdymo srityje. Nepaisant to, kad ES senbuvės funkcionuoja daug palankesnėmis ekonominėmis sąlygomis, empirinė analizė rodo, kad naujųjų ES narių nacionalinės bibliotekos daugeliu atvejų pasižymi gerai išplėtotą technologinę infrastruktūrą ir patirtimi valdant kultūros paveldą skaitmeninėje terpėje. Tai leidžia pagrįstai tvirtinti, kad naujųjų ES narių nacionalinės bibliotekos yra ne tik lygiavertės, bet ir vertingos partnerės kuriant Europos skaitmeninę biblioteką. Naujųjų ES narių nacionalinės bibliotekos ir jų kompetencija turėtų tapti labiau matoma Europos bendradarbiavimo tinkluose.

Nepaisant pakankamai didelio nacionalinių bibliotekų pajėgumo valdyti kultūros paveldo išteklius skaitmeninėje terpėje, jos susiduria su keliomis pagrindinėmis problemomis. Pirmoji jų yra skaitmenintos medžiagos stoka, kurią lemia gana kuklaus masto skaitmeninio iniciatyvos nacionalinėse bibliotekose. Neretai skaitmeninio mastų problemą kiekvienoje valstybėje lemia politinės ir vadybinės kliūtys. Politikos plotmėje skaitmeninimui trukdo nacionalinių strategijų ir atitinkamų finansavimo mechanizmų (pvz., nacionalinių programų) nebuvimas. Tačiau pačios nacionalinės bibliotekos neretai stokoja gerų vadybinių sugebėjimų pasinaudoti esamomis nacionalinėmis bei tarptautinėmis programomis skaitmeninio plėtrai. Atsižvelgiant į ES šalių kultūros ministrų patvirtintus įsipareigojimus, politinės kliūtys artimiausiu metu turėtų būti pašalintos. Antroji esminė problema, kuri gali neigiamai paveikti tolesnę Europos skaitmeninės bibliotekos iniciatyvos įgyvendinimą, yra tai, kad nacionalinių bibliotekų skaitmeninės paslaugos nėra patogios vartotojui. Vartotojų ir bibliotekų bendradarbiavimas kuriant ir eksploatuojant skaitmenines informacijos sistemas nėra plačiai paplitęs nacionalinėse bibliotekose. Tarptautinės rekomendacijos ir standartai, padedantys užtikrinti skaitmeninių bibliotekų patogumą vartotojui, nėra plačiai žinomi ir taikomi. Nacionalinės bibliotekos turėtų įtraukti vartotojus į kultūros paveldo informacijos sistemų kūrimo ir eksploatavimo veiklą. Toks bendradarbiavimas teiktų dvejopą naudą: pagerintų informacijos sistemų kokybę ir padidintų vartotojų žinias apie kultūros paveldo iniciatyvas. Tikėtina, kad nacionalinių bibliotekų problemos kultūros paveldo valdymo srityje yra būdingos ir kitoms atminties institucijoms. Praktinės veiklos plotmėje kritinė skaitmenintų išteklių masė ir kokybiškos paslaugos yra svarbiausios Europos skaitmeninės bibliotekos sėkmingo įgyvendinimo prielaidos.

1 priedas. Tyrime nagrinėtų šalių kodų sąrašas¹

Šalis	Kodas
Albanija	AL
Armėnija	AM
Austrija	AT
Bosnija ir Hercegovina	BA
Belgija	BE
Bulgarija	BG
Šveicarija	CH
Kipras	CY
Čekija	CZ
Vokietija	DE
Danija	DK
Estija	EE
Ispanija	ES
Suomija	FI
Prancūzija	FR
Kroatija	HR
Vengrija	HU
Airija	IE
Islandija	IS
Italija	IT
Lietuva	LT
Liuksemburgas	LU
Latvija	LV
Moldova	MD
Makedonija	MK
Malta	MT
Olandija	NL
Norvegija	NO
Lenkija	PL
Portugalija	PT
Rusija	RU
Švedija	SE
Slovakija	SK
Slovėnija	SL
San Marinas	SM
Serbija	SP
Turkija	TR
Jungtinė Karalystė	UK
Vatikanas	VA

2 priedas. Skaitmeninimo rezultatai Europos nacionalinėse bibliotekose (2006 m. sausio mėn. apklausos duomenimis)

Šalis	Skaitmeninta medžiaga (tūkst. analitinių vienetų)
Ispanija	40609
Prancūzija	24106
Jungtinė Karalystė	3223
Austrija	3190
Čekija	2671
Rusija (Maskva)	1665
Islandija	1413
Suomija	949
Norvegija	842
Italija (Florencija)	573
Danija	564
Serbija	481
Olandija	416
Portugalija	391
Latvija	351
Lenkija	279
Rusija (Sankt Peterburgas)	258
Estija	220
Vokietija	219
Vengrija	170
Šveicarija	162
Švedija	38
Slovėnija	28
Slovakija	26
Bosnija ir Hercegovina	25

¹ Lentelėje informacija pateikta kodų abėcėlės tvarka.

1. About EDL project. 2007 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://edlproject.eu/about.php>>.
2. Call for tenders for study on European efforts and progress in digitisation of culture // Cordis news. 13 September 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ordis.europa.eu/fetch?CALLER=EN_NEWS&ACTION=D&SESSION=&RCN=26338>.
3. Commission decision of 27 February 2006 setting up a High Level Expert Group on Digital Libraries // Official journal of the European Union. 4 March 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/commission_decision_on_hlg/en.pdf>.
4. Commission recommendation of 24 August 2006 on the digitization and online accessibility of cultural material and digital preservation // Official journal of the European Union. 31 August 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/doc/recommendation/recommendation/en.pdf>.
5. Council conclusions on the digitisation and online accessibility of cultural material, and digital preservation // Official journal of the European Union. 7 December 2006, C297 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/culture_council/council_conclusions_nov_2006.pdf>.
6. Cousins, Jill. The European digital library: the realisation. The digital future of cultural and scientific heritage: TEL-ME-MOR policy conference, 19-20 October 2006. [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://www.telmemor.net/conference/docs/Session%201%20-%20Jill%20Cousins.ppt>>.
7. Derfert-Wolf, Lidia, Górski, M. Marek, Marcinek, Marzena. Quality of academic libraries – funding bodies, librarians and users perspectives. World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council. 2005 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://eprints.rclis.org/archive/00004914/01/derfert.pdf>>.
8. Digital libraries – High level expert group. 9 November 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/cultural/actions_on_consultations/hleg/index_en.htm>.
9. Forster, Horst. Building the European digital library: the European Commission's role, ambitions and actions. Bibliotheque nationale de France, Paris, 7 December 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/speech/hf-speech-bnf_7_12_2006.pdf>.
10. Forster, Horst. Progress towards setting up the new member state group on digitisation and digital preservation. NRG Meeting under German Presidency. Berlin, 23 February 2007.
11. Foundation Conference of European National Librarians. 2005 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://www.cenl.org/>>.
12. Google checks out library books: press release. 14 December 2004 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://www.google.com/press/pressrel/print_library.html>.
13. ISO 9241-11: Ergonomic requirements for office work with visual display terminals (VDTs) – Part 11: Guidance on usability. – Geneva. – 22 p.
14. i2010: Digital libraries. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 30.9.2005 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0465en01.pdf>.
15. i2010 – A European information society for growth and employment. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 1.6.2005 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://ec.europa.eu/information_society/europe/i2010/docs/communications/com_229_i2010_310505_fv_en.pdf>.
16. Iwarsson, S., Ståhl, A. Accessibility, usability and universal design – positioning and definition of concepts describing person environment relationships // Disability & rehabilitation. – Vol. 25, issue 2 (2003), p. 57-66.
17. Janssen, Olaf D. Online collaboration between European national libraries since 1995 – building towards a European digital library. 30 April 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://www.theeuropeanlibrary.org/management/presentations/SLA2006FullPaper_Olaf_D_Janssen_20060430.pdf>.
18. Knoll, Adolf, Manžuch, Zinaida. Current trends in cultural heritage and ICT research in the European national libraries. The digital future of cultural and scientific heritage: TEL-ME-MOR policy conference. 19-20 October 2006. [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://www.telmemor.net/conference/docs/Session%202%20-%20Adolf%20Knoll.ppt>>.
19. Manžuch, Zinaida, Knoll, Adolf. Research activities of the European national libraries in the domain of cultural heritage and ICT. TEL-ME-MOR Deliverable 1.3. 5 July 2006 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <http://www.telmemor.net/docs/D1.3_research_activities_report.pdf>.
20. TEL-ME-MOR. 2007 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://www.telmemor.net/>>.
21. Tedd, Lucy, Large, Andrew. Digital libraries: principles and practice in a global environment. – München, 2005. – 280 p.
22. Woldering, Britta. The European library: integrated access to the national libraries of Europe // Ariadne. – January 2004, issue 38 [žiūrėta 2007 m. vasario 26 d.]. <<http://www.ariadne.ac.uk/issue38/woldering/>>.

Summary

The European Digital Library: Vision and Implementation Perspectives

Zinaida MANŽUCH

The European digital library is a large-scale initiative aiming to bring cultural heritage of Europe online. The article covers political and implementation aspects of this European project. Currently national libraries are the most active players and contributors to the Digital Library. They have already provided sustainable practical solutions in terms of technological and organizational infrastructure. Considering their role and achievements, the aim of the article is to analyze political and practical development of the European Library through the prism of national libraries' efforts. The article discusses several main subjects: 1) the political dimension of the European Digital Library, and the role of the European Commission and the EU Member States in the implementation of the stated vision; 2) current large-scale initiatives of national libraries, which are acknowledged to become operational infrastructure for the European Digital Library, and 3) current achievements and gaps related to the management of cultural heritage at European national libraries in the digital environment.

The vision of the European Library is to build more attractive, accessible, and sustainable access environment for cultural heritage resources. Implementation of this objective is inseparable from finding solutions to major problems in the domain of digitization, digital preservation, and accessibility of cultural heritage content. Challenges in these areas cover legal, organizational, and technological issues. In order to concentrate the efforts of building the European Digital Library, the European Commission and the European Council of Ministers of Culture of the EU Member States agreed on their roles in order to boost current activities. The responsibilities of both parties include political coordination, creation of effective legal management, and funding frameworks for digitization,

digital preservation, and accessibility of cultural resources.

In spite of the European Digital Library being a relatively recent initiative, there are large-scale efforts in Europe aiming to bring cultural heritage online. Up to now, the most significant of these are lead by national libraries and the Conference of European National Librarians (CENL). These initiatives are implemented through a series of EU funded projects (namely, TEL, TEL-ME-MOR, and EDL). National libraries have created the European Library portal, which is a sustainable service supported by the member consortium and CENL.

Analysis of the achievements and failures of European national libraries is based on the research performed within TEL-ME-MOR project. The survey covered national libraries-CENL members. The results of the research reveal that the strategic objectives of the national libraries are in line with the European goals and that institutions have well-developed technological infrastructure. Lack of digitized content and the absence of collaborative culture with users while creating and exploiting digital libraries, however, remain the major problem.

Current analysis of the political dimension of the European Digital Library initiative reveals its narrow information orientation and ignoring social and cultural goals that such a library should serve. It is concluded that limitations of the initiative arise from the deep split between the EU cultural and information policies. Collaboration between policy makers in different domains is crucial for the success of the European Digital Library. On the national library level, it is important to develop co-operation with the new EU Member States, who are equal partners in the development of infrastructure and making methodological solutions.